

تأثیر فرهنگ بومی اسلامی بر پیشگیری از جرائم در شهر قم

صیاد درویشی*

ابراهیم داودی دهاقانی**

چکیده

فرهنگ بومی اسلامی برخلاف سایر فرهنگ‌های مادی‌گرا، ضمن پاسخ‌گویی به نیازهای آحاد جامعه، ریشه در توحید دارد که اساس دین اسلام است و نهادینه‌شدن صحیح آن می‌تواند به‌طور هماهنگ ابعاد مادی و معنوی حیات انسان‌ها را توسعه دهد به گونه‌ای که جامعه‌ای متعالی و عاری از هرگونه آسیب و جرم خروجی آن شود. هدف پژوهش حاضر، تبیین میزان تأثیر فرهنگ بومی اسلامی بر پیشگیری از جرائم در کلان‌شهر قم است. این پژوهش از نظر هدف، کاربردی و از نظر روش پژوهش، توصیفی-تحلیلی و از نوع همبستگی است. جامعه آماری پژوهش کارکنان فرماندهی انتظامی شهر قم به تعداد ۲۵۰ نفر است و حجم نمونه ۱۵۰ نفر و به روش تصادفی ساده نمونه‌گیری انجام شد. ابزار جمع‌آوری داده‌ها پرسش‌نامه محقق‌ساخته است. برای تحلیل داده‌ها، از روش مدل‌یابی معادلات ساختاری از طریق نرم‌افزار لیزرل استفاده شد. با توجه به یافته‌های پژوهش مبنی بر معنادار بودن تأثیر شاخص‌های هر یک از عوامل سه‌گانه فرهنگ بومی اسلامی بر پیشگیری از جرم، مشخص شد که توسعه اجتماعی، اقتصادی و خانوادگی مبتنی بر فرهنگ بومی و اسلامی در کلان‌شهر قم از طریق نهادهای دولتی، مردمی، فرهنگی، حوزوی و آموزشی، مبین کارکرد مثبت آنهاست و برنامه‌ریزی در راستای ارتقای نقش و تأثیر نهادهای یادشده، توسعه اقدامات پیشگیرانه و در نتیجه کاهش جرائم و آسیب‌های اجتماعی را به دنبال خواهد داشت.

واژگان کلیدی: فرهنگ بومی اسلامی، فرهنگ بومی خانواده، فرهنگ بومی جامعه، فرهنگ بومی اقتصادی، پیشگیری از جرم.

---

* استادیار مدیریت پیشگیری از جرم دانشگاه علوم انتظامی امین و عضو انجمن علمی پژوهش‌های انتظامی ایران
(نویسنده مسئول)
s49darvishi@gmail.com

** استادیار مدیریت پیشگیری از جرم. دانشگاه علوم انتظامی امین.
davoodi57@chmail.ir

تاریخ دریافت: ۱۳۹۸/۶/۲۱ تاریخ تأیید: ۱۳۹۹/۱/۱۹

مقدمه

امام خمینی رحمته الله علیه، پویایی فرهنگ را در اصل تعلیم و تربیت، تزکیه نفس، طهارت روح و عمل حسنه می‌داند؛ زیرا هدف اسلام تکامل انسان است و این مهم جز در قالب فرایند تربیتی که ایشان از آن به‌عنوان برنامه فرهنگی یاد می‌کنند، محقق نمی‌شود (رجبعلیان، ۱۳۹۷، ص ۱۲۹). امام خمینی رحمته الله علیه معتقد است: «در برنامه فرهنگی، برنامه، تهذیب انسان‌هاست. این تهذیب و تربیت اعتقادی-اخلاقی موجب پشت پا زدن انسان‌ها به انواع مفسد و گرایش به اصول انسانی در رفتار و کردارشان می‌شود» (موسوی خمینی، ۱۳۶۳، ج ۶، ص ۲۶۱). «فرهنگ مبدأ همه خوشبختی‌ها و بدبختی‌های ملت است. اگر فرهنگ ناصالح باشد، این جوان‌هایی که تربیت می‌شوند با این تربیت‌های ناصالح، اینها در آتیه فساد ایجاد می‌کنند» (موسوی خمینی، ۱۳۶۳، ج ۱۲، ص ۲۷۳). هر جامعه بشری سیستم اجتماعی-فرهنگی ویژه‌ای دارد که در تمامیت خود، نمودی است خاص و بی‌همتا از فرهنگ بشری. این سیستم تمام عوامل فرهنگ بشری یعنی عوامل فنی، اجتماعی و اندیشه‌ای را در خود دارد، اما سیستم‌های فرهنگی-اجتماعی از نظر ساخت و سازمان بسیار متنوع‌اند. این تنوع‌ها، به عواملی از جمله ناهمسانی زیستگاه‌های طبیعی و منابع در دسترس هر گروه بشری در هر مکان و همچنین میان توسعه‌یافتگی آنها بستگی دارد (آشوری، ۱۳۸۰، ص ۹۱). همچنین تایلر^۱ معتقد است که فرهنگ «مجموعه‌ای شامل دانش، عقیده، هنر، قانون، اخلاق، آداب و رسوم و دیگر استعدادها و عاداتی است که انسان به‌عنوان عضوی از جامعه به دست می‌آورد (عسکری خانقاه و شریف کمالی، ۱۳۸۴، ص ۲۳۶) و در تعریف خلاصه و گسترده‌تر عبارت است از ارزش‌ها و هنجارهای یک گروه معین و کالاهایی که تولید می‌کنند (گیدنز،^۲ ۱۹۸۹، ص ۳۶). یکی از نهادهای مؤثر در حفظ و ارتقای فرهنگ جامعه، خانواده است. خانواده در طول تاریخ فرایند زندگی اجتماعی انسان، دارای فراز و نشیب‌های بسیاری بوده است، روی هم رفته نهاد خانواده «نهادی پویا و مقاوم است که به تناسب شرایط اجتماعی و تاریخی، تحولاتی را پذیرفته و در عین حال، جامعه را نیز با خود تطبیق داده است»؛ بر این اساس، باید گفت که محیط خانواده و پابندی و رعایت سنت‌های فرهنگی-بومی اسلامی و آموزه‌های دینی و آیین‌های مذهبی به‌ویژه توسط مادران، نقش انکارناپذیری در شکل‌گیری شخصیت و آموزش‌های شهروندی امروزه دارد، رعایت قوانین و احترام به بایدها و نبایدهای تعاملات اجتماعی یکی از حوزه‌های فعالیت‌ها و کارکردهای خانواده امروزی در تعامل با مسائل جامعه به خصوص مدیریت و کنترل آسیب‌های اجتماعی می‌تواند باشد. جامعه‌پذیر کردن اعضای خانواده یکی از اهداف اصلی تشکیل خانواده

1. Tyler

2. Giddens

است و متغیرهایی چون سطح درآمد، تحصیلات، محل تولد، اشتغال، نوع شغل والدین، آسفتگی محیط خانواده و طبقه اجتماعی افراد در وضعیت اجتماعی شدن اعضای خانواده تأثیرگذار است. در واقع از هنگامی که تربیت اجتماعی فرزندان در خانواده آغاز می‌شود، ارزش‌ها، دیدگاه‌ها، باورهای فرهنگی، هنجارها و مانند آن، در روح و جان کودک نفوذ می‌کند، بدین ترتیب، هر جا که آموزش و پرورش هست، خانواده در آن نقش اساسی خواهد داشت (سگالن،^۱ ۱۳۸۶، ص ۱۰).

بیان مسئله و ضرورت

کلان‌شهر مقدس قم، یکی از شهرهای راهبردی و حساس کشور ایران است که از صدر اسلام مورد توجه ائمه معصومان علیهم‌السلام و اولیاءالله بوده و به دلایل گوناگون از جمله مرقد مطهره حضرت معصومه علیها‌السلام و مسجد مقدس جمکران که در این شهر واقع شده است از قدمت بالای تاریخی برخوردار است که از شهرهای مهم مذهبی در ایران، بلکه در دنیا است که مردمان آن به علت قدمت تاریخی و مذهبی دارای فرهنگی خاص است که نشئت گرفته از فرهنگ ناب اسلامی-شیعی ناب و ایرانی است که به خاطر همین فرهنگ بومی اسلامی خاص با وجود اینکه در موقعیت جغرافیای گرم و خشک واقع شده است مردم را از سراسر ایران و حتی از سراسر جهان برای زندگی به این شهر مقدس کشانده است و هر خانواده‌ای که از هر نقطه و فرهنگ ایران یا جهان که قصد مهاجرت و زندگی در این شهر را کرده است خود را با فرهنگ و آیین و آداب و رسوم بومی اسلامی این شهر مقدس که نشئت گرفته از فرهنگ اسلام ناب می‌باشد، سازگار کرده است که به همین علت کلان‌شهر مقدس قم جمعیت زیادی را در خود جای داده است. این کلان‌شهر نمونه ممتازی از نظام دینی و مذهبی مردم شیعه ایران است و یکی از مراکز آموزش آن به شمار می‌آید؛ به طوری که تعلیم و تربیت مروجین، عالمان و اندیشمندان علوم دینی و به تبع آن تأثیر فراوان بر نظام فرهنگی کشور از تأثیرات فرهنگی بسیار مهم این شهر است. به نظر می‌رسد با وجود حجم بالای مهاجرت از اقوام و ملل گوناگون و وجود خرده‌فرهنگ‌های مختلف در کنار هم، بعضاً در قسمت‌های حاشیه‌نشینی، با وجود آنکه نظارت و کنترل اجتماعی را کم‌رنگ‌تر کرده و زمینه‌های بروز برخی جرائم را به وجود آورده است؛ اما وجود شاخص‌های فرهنگ بومی اسلامی مبتنی بر آموزه‌های عمیق اسلامی و توسعه آن که رهاورد، حضور، ظهور، زندگی و فعالیت دینی و مذهبی بزرگان و علمای اسلام و بعضاً اصحاب ائمه علیهم‌السلام است، می‌تواند با تأثیر بر محیط‌های فردی، خانوادگی، تعاملات اجتماعی و اقتصادی، زمینه‌های تکوین انواع ناهنجاری‌ها و جرائم اجتماعی

1. Segalen

را کاهش و حذف کند. بنابراین شناخت ویژگی‌ها و میزان تأثیراتی که فرهنگ بومی و اسلامی شهر مذهبی قم بر کنترل ناهنجاری‌های این جامعه دارد، می‌تواند برنامه‌ریزی‌هایی به صورت علمی، اصولی و هدفمند را توسط مسئولان اجرایی برای مدیریت شهری و پیشگیری از جرائم داشته است؛ بنابراین مسئله اصلی پژوهش حاضر این است که فرهنگ بومی اسلامی به چه میزان در پیشگیری از جرائم در شهر مقدس قم تأثیر دارد؟

درک تأثیرات مثبت یا منفی فرهنگ بومی اسلامی شهر قم در پیشگیری از جرائم و ناهنجاری‌های اجتماعی (به‌عنوان عوامل برهم زننده احساس امنیت)، به‌عنوان شهری که از جایگاه ویژه‌ای در میان سایر شهرهای کشور برخوردار است، می‌تواند مورد توجه مدیران راهبردی کشور و برنامه‌ریزان حوزه‌های اجتماعی و مدیریت شهری قرار گیرد و به کل کشور تعمیم یابد. از سوی دیگر بی‌توجهی به ضعف و قوت‌های فرهنگ بومی اسلامی کلان‌شهر قم نیز باعث اتلاف هزینه‌های مادی و انسانی در شرایط حساس کنونی می‌شود و بی‌نتیجه ماندن و راهکارهای پیشگیری از جرم که بدون در نظر گرفتن ملاحظات فرهنگ بومی، تدوین شده است را به دنبال خواهد داشت.

پیشینه پژوهش

شاه‌جهان‌پور (۱۳۹۶)، در پژوهش خود با‌عنوان «فرهنگ در پیشگیری از جرم» به این نتیجه رسید که، رسانه‌ها، محیط‌های آموزشی و کاری، خانواده، تبلیغات و افزایش مهارت‌های اجتماعی به‌عنوان عوامل فرهنگی در پیشگیری از جرم تأثیرگذار هستند. بابایی و انصاری (۱۳۹۳) در پژوهش خود با عنوان «تحلیل اقتصادی پیشگیری از جرم»، با تفسیر و تبیین هزینه‌های اجتماعی به این نتیجه رسیده‌اند که از طریق پیشگیری عمومی در ابعاد آموزشی، اطلاع‌رسانی، ایجاد فضاهای مفید شهری و مانند اینها می‌توان با صرف هزینه کم در پیشگیری از جرم، کاهش هزینه سنگین‌تر از دوش جامعه را دنبال کرد. ملائی (۱۳۹۰) در پژوهش خود با‌عنوان «نقش توانمندسازی فرهنگی در پیشگیری از آسیب‌های اجتماعی» در تبیین تأثیر روش‌های فرهنگی در پیشگیری از آسیب‌ها نشان داد که سه مؤلفه: آموزش مهارت‌های زندگی، آموزش مهارت‌های ارتباطی و حذف موقعیت‌ها و فرصت‌های ایجاد جرم، به ترتیب بیشترین تأثیر را در پیشگیری از آسیب‌های اجتماعی دارند. عبداللهی (۱۳۹۲) در پژوهش خود با عنوان «بررسی رابطه میان مصرف کالای فرهنگی با تمایل به ارتکاب جرم» نشان داد که بین میزان مصرف کالای فرهنگی با تمایل افراد به ارتکاب جرم تفاوت منفی و معناداری وجود دارد و هر اندازه در افراد مصرف کالای

فرهنگی بیشتر باشد به همان میزان تمایل کمتری به ارتکاب جرم دارند. همتی (۱۳۹۲) در پژوهش خود با عنوان «بررسی نقش فرهنگ شهروندی در کاهش تمایل به ارتکاب جرم» نشان دادند که فرهنگ شهروندی با کاهش تمایل به ارتکاب جرم رابطه معنادار و منفی از لحاظ آماری دارد و هر اندازه فرهنگ شهروندی بالا باشد به همان میزان تمایل به ارتکاب جرم پایین خواهد آمد.

مبانی نظری

فرهنگ: آرلاچی^۱ (۲۰۱۷) معتقد است، دین و فرهنگ، قدرت و موقعیت، قلمرو و منابع چهار عامل اصلی در ارتکاب جرم از سوی مهاجرین است. فرهنگ مجموعه‌ای از آداب، رسوم، اعتقادات، ارزش‌ها، باورها، هنجارها، آیین‌ها، دانش‌ها و مانند اینهاست که طی دوره‌های تاریخی شکل گرفته و به صورت وجودی مستقل از انسان‌ها درآمده و آرمان‌ها و نگرش آنها به زندگی و نحوه زندگی آنها را تحت تأثیر قرار داده است. (قاسمی و ناظری، ۱۳۹۱، ص ۹۶). بنابراین فرهنگ به مفهوم عام امری غیرشخصی و عمومی است. به همین دلیل آداب و رسوم و اعتقادات متنوعی که در سطوح مختلف جامعه در بین مردم رایج است، جزئی از دایره گسترده فرهنگ عامه به شمار می‌آید و مهم‌ترین و شاخص‌ترین منابعی هستند که فرهنگ عامه در آنها آشکار شده است (خسروی، نجفی و نورایی، ۱۳۹۷، ص ۱۲۰). بنابراین در این معنا انسان بی‌فرهنگ و جامعه بی‌فرهنگ در کار نیست، زیرا زندگی اجتماعی، یعنی با هم زیستن، به معنای در فرهنگ زیستن است (آشوری، ۱۳۸۰، ص ۱۱۲-۱۱۳). فرهنگ و شهر دو پدیده مکمل هم هستند. شهر وسیله‌ای برای ارتقای فرهنگی و اجتماعی است، بنابراین شهر وسیله‌ای وحدت‌بخش برای پیوند افراد شهری از طریق فرهنگ می‌باشد. فضا فرهنگ است و فرهنگ فضا. روابط تعاملی انسان‌ها و فضاها از نسلی به نسل دیگر و در جریان توسعه جوامع شکل می‌گیرد. هر جامعه درصدد ایجاد فضای خاص خویش است و به دنبال این فضاها خاص نیز زمینه‌های رشد و توسعه فرهنگ آن فراهم می‌شود (ربانی، ۱۳۸۷، ص ۲۶-۲۸).

نظریه یادگیری یا فراوانی معاشرت یکی از نظریه‌های بسیار گویا در زمینه تبیین انحرافات اجتماعی است. طبق این نظریه، کج‌رفتاری در اثر ارتباط صمیمی در دوران گروه آموخته می‌شود؛ جهت خاص انگیزه‌ها و گرایش‌ها از طریق تعاریف موافق و مخالف قواعد قانونی انجام می‌گیرد و فرد در صورتی مبدل به بزهکار و کج‌رفتار می‌شود که تعاریف موافق قانون‌شکنی فراوانی بیشتری از تعاریف مخالف قانون‌شکنی داشته باشند (ممتاز، ۱۳۸۱، ص ۹۱ و سخاوت، ۱۳۸۵، ص ۵۶). این نظریه مبنای خوبی برای پذیرش تأثیر افراد از فضای اجتماعی و محیطی است. نظریه فراوانی

1. Arlacchi

فرصت‌های نابرابر توسط کلاوارد و اوهلین^۱ طراحی و توسعه پیدا کرد. کلاوارد و اوهلین نظریه مرتن را در چارچوب بوم‌شناسی دوباره مطرح می‌کنند. به طوری که آنومی منشأ کج‌رفتاری را نشان می‌دهد. فرار گرفتن در منطقه در حال تغییر و تبدیل معاشرت‌های خاصی را به وجود می‌آورد که شیوه زندگی کجرو را منتقل می‌سازد و در اثر معاشرت و ارتباطات انتقال پیدا می‌کنند که این رفتار در دوران خرده فرهنگ کجرو یک رفتار پذیرفته شده است (تیلور، والتون و یانگ،^۲ ۱۹۷۳، ص ۲ و تئو،^۳ ۱۹۹۸، ص ۵۶). دورکیم در نظریه همبستگی اجتماعی^۴ بیان می‌کند که اگر در جامعه‌ای «همبستگی اجتماعی» یعنی نیروی کششی که افراد یک جامعه را به هم پیوند می‌دهد قوی باشد، اعضای آن به احتمال با هنجارهای اجتماعی و ارزش‌ها هم‌نوا می‌شوند؛ ولی اگر در جامعه‌ای همبستگی اجتماعی ضعیف باشد، ممکن است مردم به سوی رفتار مجرمانه کشیده شوند. یعنی در یک جامعه بسته روستایی که همه اعضای آن همدیگر را می‌شناسند و روابط براساس احترام است، کمتر به کجروی روی می‌آورند؛ اما شکل «کنترل اجتماعی» در جوامع باز مثل شهرها متفاوت است. در شهر، خانواده کوچک‌تر شده و اعضایش به خاطر درگیر شدن با زندگی ماشینی کمتر همدیگر را می‌بینند. به همین دلیل در آنجا قانون و مقررات کنترل‌کننده رفتار اجتماعی است (ستوده، ۱۳۸۶، ص ۱۳۴).

جرج زیمل،^۵ شهرها را از پیچیده‌ترین مراکز در بر دارنده مسائل زندگی مدرن می‌داند که شخصیت فردی را تحت فشار قرار می‌دهد و او را از این سو به آن سو می‌کشاند. به عقیده وی یکی از خصلت‌های کلان‌شهرها تأخر فرهنگی و نبود هماهنگی انسان و ماشین است، از این رو هرچند ظاهر زندگی شهری در این کشورها تغییر کرده؛ اما هنوز فرهنگ شهرنشینی در رفتار شهرنشینان جایگزین نشده است (توسلی، ۱۳۸۴).

خانواده در انتقال و تکوین شخصیت فرد، نقش برجسته‌ای را ایفا می‌کند و این واقعیتی است که همه اندیشه‌وران علوم انسانی به آن معترفند. فرد در خانواده با مشاهده فرهنگ مورد پذیرش محیط خانوادگی، آن را می‌پسندد و به آنها احترام می‌گذارد و رفته‌رفته این ارزش‌ها به شکل رفتارهای منظمی در وی بروز کرده و الگوی اولیه رفتارش را شکل می‌دهد. گرچه درباره اجباری بودن اثر خانواده در رفتار فرد و تغییرناپذیر بودن آن نمی‌توان و نباید مبالغه کرد (نظرپور، ۱۳۸۹، ص ۱۹۵).

1. Clovard and Ohlin

2. Taylor and else

3. Tio

4. Social Cohesi Theory

5. Zimel, G

فرهنگ بومی اسلامی و ویژگی‌های آن: کشور ایران مهد فرهنگ کهن و دیرپایی است که هنگام ظهور اسلام، یازده قرن از پیشینه آن در علم، هنر و صنعت می‌گذشت و سرزمینی بالنده شد که با پذیرش اسلام، هم روح تازه‌ای در جان خویش گرفت و هم قوت و توان افزونی به گستره آیین نو بخشید (سراوانی، عزتی رستگار، گلشنی خادم و پوربهرام، ۱۳۹۸، ص ۶۷). شهید مطهری معتقد است: «نفوذ و گسترش اسلام در ایران، دفعی و اجباری نبود، بلکه تدریجی و به مرور زمان بوده است. آیین و معابد زرتشتیان تا مدت‌های مدید پس از سلطه مسلمانان بر ایران در نواحی مختلف وجود داشت؛ هر چند اقبال مردم به آن به طور فزاینده‌ای کاهش یافته بود و در قرن چهارم هجری، این آیین رو به زوال نهاد» (مطهری، ۱۳۸۵، ص ۹۴). همچنین، قدرت فرهنگ و تعالیم اسلامی چنان بود که هم برتری خود را از ورای رفتارهای خشونت‌آمیز و غیردینی فاتحان، نشان داد و هم کیاست و فراست ایرانیان چنان بود که با وجود رفتارهای دور از موازین اسلامی فاتحان، حقیقت پیام اسلام را دریافتند و غبار غلیظ جنگ‌هایی که چندان هم اسلامی نبود، مانع مشاهده حقایق والای اسلام از سوی آنان که مقهور و طرف مغلوب جنگ بودند، نشد؛ بلکه بالاتر از این، ایرانیان پس از آنکه بی‌خبر از حوادث درونی جامعه اسلامی و اتفاقات پس از رحلت رسول خدا ﷺ و کنار زدن جانشین الهی حضرت بودند، دستگاه خلافت را پذیرفتند؛ اما در طول زمان و به مدد هوش و کیاست خود، پرده‌های جهل و تزویر را دریدند و به حقیقت اسلام ناب نبوی که همانا تشیع علوی است، دست یافتند که این سیر را می‌توان بزرگ‌ترین هنر و هوشمندی ایرانیان در مواجهه با اسلام و مسلمانان به حساب آورد (سراوانی و همکاران، ۱۳۹۸، ص ۶۹).

تعامل اقتصاد و فرهنگ: در حقیقت اقتصاد از فرهنگ تغذیه می‌کند و با شکوفایی فرهنگ، تک‌تک افراد تحول می‌یابند. بر این اساس گزاره نیست اگر بگوییم که فرهنگ صنعت صنعت‌ساز است و توسعه فراگیر، درون‌زا و خودمحمور را در دل خویش می‌پرورد (دوپویی، ۱۳۷۴، ص ۱۶). به علت شناخت جهانی نقش ویژه فرهنگ در روند توسعه کشورها است که سازمان تربیتی و علمی و فرهنگی ملل متحد (یونسکو) دهه ۹۰ را دهه فرهنگ نام نهاد (فاضلی و فاضلی، ۱۳۷۶، ص ۱۱۳). هم‌اکنون ایده زیر همه‌گیر شده است: توسعه فقط می‌تواند در جایی که از آن ریشه گرفته است، در فرهنگ و سنت‌های همان کشور رشد کند؛ زیرا توسعه فرایندی همه‌جانبه و مرتبط با ارزش‌های هر جامعه و فراخوان مشارکت همه افراد و گروه‌هایی است که هم بنیان‌گذار آن هستند و هم از آن منتفع می‌شوند (فاضلی و فاضلی، ۱۳۷۶، ص ۱۵). از آنجا که فرهنگ، پایه رفتارهای انسانی شمرده و به این سبب، بخش قابل توجهی از رفتارهای اقتصادی نیز بر این اساس استوار شده، توسعه اقتصادی که خود مستلزم انجام رفتارهای خاصی در زمینه‌های گوناگون زندگی انسانی است، به

فرهنگ و ویژگی‌های فرهنگ‌های ملت، وابستگی دارد. به عبارتی، توسعه اقتصادی نیازمند باورهای فرهنگی مناسب و سازگار با توسعه است (عظیمی، ۱۳۷۱، ص ۱۸۳). از نظر تودارو^۱ برخی ارزش‌های فرهنگی، زمینه‌ساز توسعه اقتصادی هستند. وی احساس شخصیت کردن، عزت نفس داشتن و آلت دست دیگران قرار نگرفتن را از ارزش‌های اساسی توسعه می‌داند و باور دارد که تمام جوامع نیز به دنبال نوعی اعتماد به نفس هستند؛ اگرچه ممکن است به‌طور صحیح آن را شخصیت، مقام، احترام، افتخار و استقلال بنامند (تودارو، ۱۳۶۹، ص ۱۳۶). در این میان فعالیت مراکز خیریه، به‌منزله بازوهای حمایتی برخاسته از جامعه، در تلاش هستند تا به‌زعم خود مسائل و مشکلات جامعه را با استفاده از منابع و ذخایر به دست‌آمده از بخش خصوصی یا در رایزنی با نهادهای دولتی حل کنند (بهار و فروغی، ۱۳۹۷، ص ۲۹).

پیشگیری از جرم: انجام دادن هر اقدامی که علیه جرم بوده و آن را کاهش دهد، پیشگیری محسوب می‌شود (نجفی ابرندآبادی، ۱۳۸۳، ص ۷۳۷). در قانون پیشگیری از جرم مصوب ۱۳۹۴، پیشگیری از جرم عبارت است از: «پیش‌بینی، شناسایی و ارزیابی خطر وقوع جرم و اتخاذ تدابیر و اقدامات لازم برای از بین بردن یا کاهش آن، پیشگیری از جرم است». پیشگیری با راهکار فرهنگی، بر پیشگیری اجتماعی از جرم متمرکز است و مجموعه اقداماتی است که هدف آن خنثی کردن عواملی که در تکوین جرم تأثیرگذار هستند (نجفی ابرندآبادی، ۱۳۸۳، ص ۷۵۳). نتایج پژوهش‌ها نشان می‌دهد که برای پیشگیری از جرم تدوین و اجرای برنامه‌های پیشگیری کافی نیستند و تغییر عمیق در حوزه فرهنگی نیز لازم است (فیکسن، بلیس، متز و ون دایک، ۲۰۱۳^۲). این پیشگیری با ایجاد تغییرات و اصلاحات در فرد و جامعه به دنبال جلوگیری از جرم به صورت پایدار و همیشگی است و شامل آن دسته از تدابیر و اقدام‌هایی است که با مداخله در فرایند رشد افراد، بهبود شرایط زندگی آنها و سالم‌سازی محیط اجتماعی و طبیعی، به دنبال حذف یا کاهش علل جرم‌زا و در نتیجه پیشگیری از بزهکاری است (نیازپور، ۱۳۸۳، ص ۱۷۱). بنابراین به منظور پایداری در پیشگیری از جرم، برنامه‌های پیشگیری اولیه که مبتنی بر فرهنگ توسعه عدالت و روابط سالم در بین جوانان جامعه است، از اهمیت بالایی برخوردار می‌باشد (ایکسنر کورتس و دیگران، ۲۰۱۹^۳). حتی در پیشگیری وضعی و مبتنی بر طراحی محیطی و اصلاحات فیزیکی، بهره‌گیری از شاخص‌های فرهنگی از اولویت بالایی برخوردار بوده است و اقدامات پیشگیری از جرم در طراحی محیطی با استفاده از مشترکات فرهنگ و محیط ساخته شده، تکامل می‌یابد (مرزبالی و دیگران، ۲۰۱۹^۴).

1. Todaro

2. Fixsen, Blase, Metz and Van Dyke

3. Exner-Cortens and et al

4. Marzbali and et al

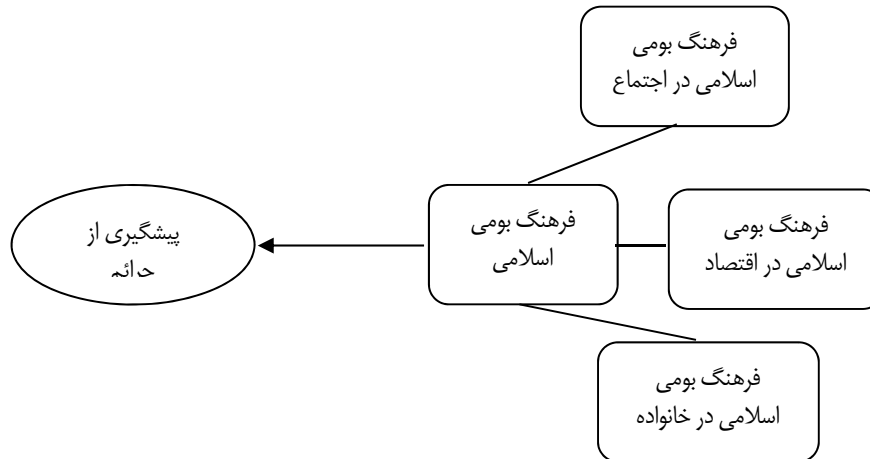
به اعتقاد گسن،^۱ پیشگیری اجتماعی بدون مداخله بحث‌های پلیس و دادگستری و معطوف به مبارزه ناسازگاری جوانان بزهکار و محیط رشد آنان است (گسن، ۱۹۹۱، ص ۱۰۱). تأسیس مکان‌های تفریحی و پارک‌ها برای تفریح، تأسیس مراکز آموزشی، پرورشی، فرهنگی، ایجاد درآمدزایی و اشتغال‌زایی در محله‌ها، تقویت باورهای دینی از طریق فعال کردن مؤثر و مناسب مراکز مذهبی محلی، تشکیل پلیس محلی (عباچی، ۱۳۸۸، ص ۶۰)، گسترش تجهیزات و تدابیری چون باشگاه‌های ورزشی جوانان و پروژه‌های مبتنی بر فعالیت‌ها در جهت منصرف کردن مجرمان بالفعل و بالقوه از خطاهای آینده (هیوز،^۲ ۱۹۹۶، ص ۳۰) از مصادیق این نوع پیشگیری است. با درمان بیماری‌ها و نارسایی‌های جسمی و روحی و بالا بردن ارزش‌های اجتماعی و تقویت نهادهای اجتماعی و تعالی فرصت‌های اقتصادی، تحصیلی، تفریحی، مسکن و غیره می‌توان از تمایلات مجرمانه در افراد جلوگیری کرد (بیات و همکاران، ۱۳۸۷، ص ۴۷).

چارچوب نظری

با توجه به مبانی نظری در حوزه فرهنگ بومی و اسلامی و مفاهیم پیشگیری از جرم به‌ویژه اهمیت مداخله با موضوعیت پیشگیری اجتماعی در محور شاخص‌های فرهنگی، می‌توان گفت پیشگیری از جرم، درون چارچوبی اجتماعی و پیچیده رخ می‌دهد. مداخلات پیشگیرانه بر مبنای فرهنگ پایه‌گذاری می‌شوند. بنابراین شناخت و آشنایی با جنبه‌های فرهنگ بومی اسلامی در شهر مذهبی قم موجب می‌گردد، تا شاخص‌های مؤثر و اولویت‌دار فرهنگ بومی اسلامی شناسایی و در برنامه‌ریزی‌های مداخله‌گرایانه با رویکرد فرهنگی و پیشگیری اجتماعی از جرم به صورت علمی و کاربردی مورد توجه عملی قرار گیرند. از این رو در پژوهش حاضر، ابتدا مفهوم فرهنگ و دیدگاه‌های فرهنگی در حوزه جامعه‌شناختی و زمینه‌ها و بسترهای گرایش به جرم در آن به اجمال بیان گردید. سپس ویژگی‌های فرهنگ بومی اسلامی مبتنی بر آموزه‌های دینی به‌طور خلاصه طرح گردید و در ادامه مفاهیم پیشگیری از جرم و لزوم اقدامات پیشگیرانه بر محور اقدامات اجتماعی و فرهنگی مورد اشاره قرار گرفت و بر همین اساس در این پژوهش، اثرگذاری فرهنگ بومی اسلامی در محیط خانواده، محیط اجتماع و محیط اقتصاد بر پیشگیری از جرم مورد بررسی قرار گرفته و مدل نظری به شکل زیر ترسیم شد.

1. Gussen

2. Hughes

شکل ۱: مدل نظری پژوهش برگرفته از چارچوب نظری

روش

این پژوهش از نظر هدف، کاربردی و از نظر روش پژوهش، توصیفی-تحلیلی و از نوع مطالعات همبستگی است. قلمرو پژوهش از نظر موضوعی، پیشگیری از جرم؛ از نظر مکانی، کلان شهر قم و از نظر زمانی، سال ۱۳۹۸ است. از جامعه آماری پژوهش، کارکنان فرماندهی انتظامی کلان شهر قم هستند که از وضعیت فرهنگی مجرمان، آمار و وضعیت جرائم این شهر مطلع و در رسته پیشگیری از جرم خدمت می‌کنند و تعداد آنها ۲۵۰ نفر هستند. حجم نمونه براساس فرمول کوکران ۱۵۰ نفر و به روش تصادفی ساده نمونه‌گیری انجام شد. روش جمع‌آوری داده‌ها، پیمایشی و ابزار آن پرسش‌نامه محقق‌ساخته است. روایی محتوای ابزار با نظر خبرگان و روایی سازه به روش تحلیل عاملی تأییدی و پایایی پرسشنامه نیز براساس ضریب آلفای کرونباخ، ۰/۹۱۴ محاسبه شد که نتایج بیانگر روایی و پایایی مطلوب ابزار بود. برای تحلیل داده‌ها، از روش مدل‌یابی معادلات ساختاری از طریق نرم‌افزار لیزرل استفاده شد.

یافته‌های پژوهش

برای بررسی فرضیه اصلی و تأیید مدل مفهومی تحقیق، داده‌های جمع‌آوری شده برای تحلیل عاملی تأییدی به کار گرفته شده و بدین منظور از مدل‌یابی معادلات ساختاری بهره‌برداری شده است. پیش از آزمون روابط بین متغیرها، لازم است تا نرمال بودن متغیرها بررسی شود. بدین منظور از آزمون کولموگوروف-اسمیرنوف^۱ استفاده شده است. نتایج این آزمون در جدول ارائه شده است.

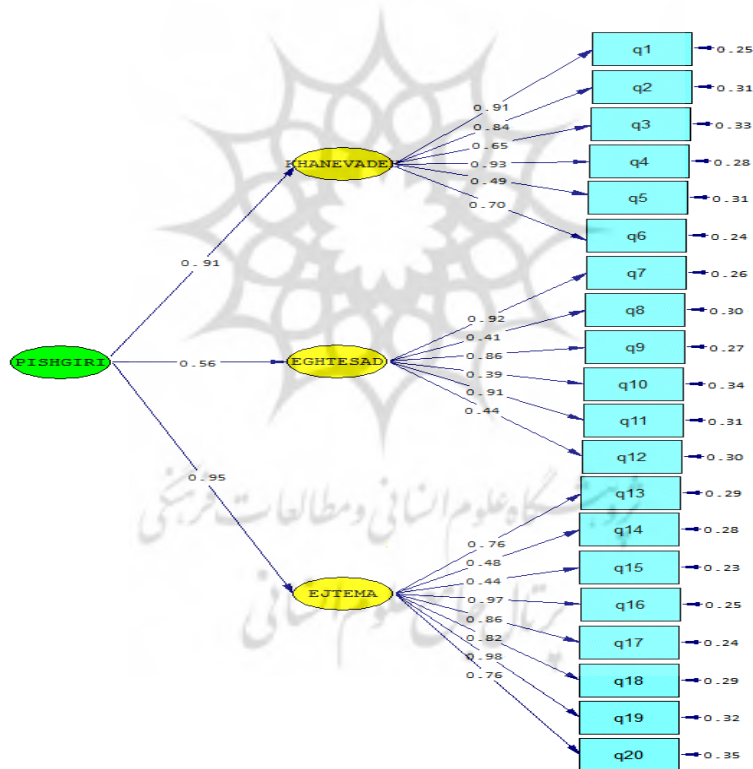
1. Kolmogorov - Smirnov

جدول ۱: نتایج بررسی نرمال بودن داده‌ها

متغیر	سطح معناداری	آماره z کولموگروف اسمیرنوف
فرهنگ بومی اسلامی محیط خانواده	۰/۰۷۳	۱/۰۸۴
فرهنگ بومی اسلامی محیط اقتصادی	۰/۰۶۲	۱/۱۱۷
فرهنگ بومی اسلامی محیط اجتماعی	۰/۰۶۰	۱/۲۰۵

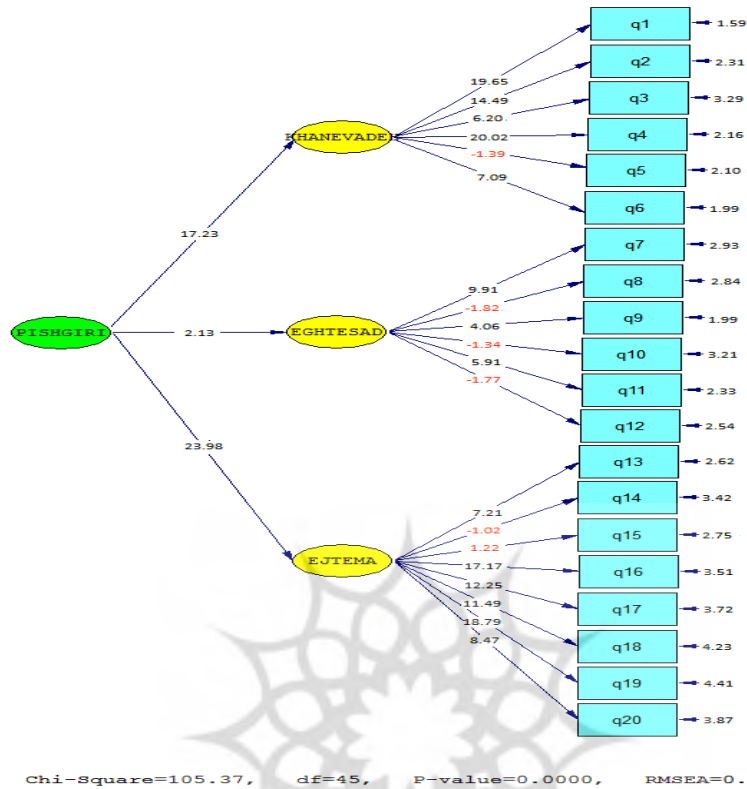
منبع: یافته‌های پژوهش

نتایج این آزمون نشان می‌دهد سطح معناداری متغیرهای پژوهش بیشتر از ۰/۰۵ بوده فرضیه نرمال بودن داده‌ها تأیید می‌شود. از آنجایی که توزیع داده‌ها نرمال تشخیص داده شد، برای بررسی پاسخ به پرسش اصلی از روش مدل معادلات ساختاری استفاده شد. فرایند یاد شده در پژوهش حاضر با استفاده از نرم‌افزار LISREL 8.5 انجام پذیرفته و نتایج در شکل‌های ۱ و ۲ منعکس شده‌اند.

Chi-Square=105.37, df=45, P-value=0.0000, RMSEA=0.094

شکل ۲: مدل کلی در حالت استاندارد

شکل ۳: مدل کلی در حالت معناداری

برای آزمون برازندگی در تحلیل معادلات ساختاری یا تحلیل مسیر، باید شاخص RMSEA یا جذر برآورد واریانس خطای تقریب، کمتر از ۰/۱، شاخص $\frac{\chi^2}{df}$ کمتر از ۳ و «GFI, CFI, IFI» بالاتر از ۰/۹ باشند. نتایج حاصل از خروجی‌های لیزرل نشان می‌دهد که نسبت مجذور کا به درجه آزادی کمتر از ۳ است و سایر شاخص‌های برازندگی، حاکی از برازش خوب مدل است که طبق جدول ارائه شده است.

جدول ۲: شاخص‌های برازندگی مدل مفهومی تحقیق

X2/df	RMSEA	RMR	GFI	CFI	NNFI	IFI
۲/۳۴	۰/۰۹۴	۰/۰۴۷	۰/۹۲	۰/۹۵	۰/۹۴	۰/۹۱

منبع: یافته‌های پژوهش

بنابر داده‌های جدول مدل نشان داده شده در شکل، به‌عنوان الگوی مناسب تأثیر فرهنگ بومی اسلامی در کلان‌شهر قم بر پیشگیری از جرائم مورد تأیید قرار گرفت.

فرضیه فرعی ۱: فرهنگ بومی اسلامی محیط خانواده در کلان‌شهر قم بر پیشگیری از جرائم تأثیر دارد.

در مدل مورد تأیید قرار گرفته، بارهای عاملی و مقدار معناداری مؤلفه فرهنگ بومی اسلامی محیط خانواده طبق جدول ارائه شده است.

جدول ۳: بارهای عاملی و مقدار معناداری مؤلفه خانواده

مؤلفه	بارهای عاملی (ضرایب مسیر)	معناداری	نتیجه
فرهنگ بومی اسلامی محیط خانواده	۰/۹۱	۱۷/۲۳	تأیید

منبع: یافته‌های پژوهش

با توجه به جدول، بارهای عاملی ارائه شده برای مؤلفه فرهنگ بومی اسلامی محیط خانواده، معنادار و مورد تأیید است. بنابراین فرهنگ بومی اسلامی محیط خانواده در کلان‌شهر قم بر پیشگیری از جرائم تأثیر مثبت و معناداری دارد و فرضیه نخست پژوهش پذیرفته می‌شود. همچنین بارهای عاملی و مقدار معناداری شاخص‌های فرهنگ بومی خانواده در کلان‌شهر قم در جدول ۴ ارائه شده است.

جدول ۴: بارهای عاملی و مقدار معناداری شاخص‌های فرهنگ بومی اسلامی محیط خانواده

شاخص‌ها	بارهای عاملی (ضرایب مسیر)	معناداری	نتیجه
رعایت سنت‌های فرهنگی-بومی اسلامی	۰/۹۱	۱۹/۶۵	تأیید
محیط خانواده‌های آمیخته با فرهنگ بومی اسلامی	۰/۸۴	۱۴/۴۹	تأیید
نقش فرهنگ سنتی مادران	۰/۶۵	۶/۲۰	تأیید
پایبندی خانواده‌ها به آموزه‌های دینی و آیین‌های مذهبی	۰/۹۳	۲۰/۰۲	تأیید
آشنفتگی محیط خانواده	۰/۴۹	-۱/۳۹	رد
سطح تحصیلات اعضای خانواده‌ها	۰/۷۰	۷/۰۹	تأیید

منبع: یافته‌های پژوهش

با توجه به جدول، بارهای عاملی ارائه شده برای تأثیر تمامی شاخص‌های فرهنگ بومی اسلامی محیط خانواده بر پیشگیری از جرم به جز شاخص «آشنفتگی محیط خانواده»، معنادار و مورد تأیید است؛ زیرا قدر مطلق مقدار معناداری t آنها تنها در مورد شاخص یادشده کمتر از مقدار بحرانی t یعنی ۱/۹۶ است. بنابراین شاخص‌های یادشده تأثیر مثبت و معناداری از نظر جامعه آماری بر پیشگیری از جرائم در کلان‌شهر قم دارند.

فرضیه فرعی ۲: فرهنگ بومی اسلامی محیط اقتصادی در شهر قم بر پیشگیری از جرائم تأثیر دارد.

در مدل مورد تأیید قرار گرفته، بارهای عاملی و مقدار معناداری مؤلفه فرهنگ بومی اقتصاد طبق جدول ۵ ارائه شده است.

جدول ۵: بارهای عاملی و مقدار معناداری مؤلفه اقتصاد

مؤلفه	بارهای عاملی (ضرایب مسیر)	معناداری	نتیجه
فرهنگ بومی اسلامی محیط اقتصادی	۰/۵۶	۲/۱۳	تأیید

منبع: یافته‌های پژوهش

با توجه به جدول، بارهای عاملی ارائه شده برای مؤلفه فرهنگ بومی اسلامی محیط اقتصادی، معنادار و مورد تأیید است؛ زیرا مقدار معناداری t آن بیشتر از مقدار بحرانی t یعنی $۱/۹۶$ است بنابراین فرهنگ بومی اسلامی محیط اقتصادی کلان‌شهر قم بر پیشگیری از جرائم تأثیر مثبت و معناداری دارد و فرضیه دوم پژوهش پذیرفته می‌شود. همچنین بارهای عاملی و مقدار معناداری شاخص‌های فرهنگ بومی اسلامی محیط اقتصادی در شهر قم در جدول ۶ ارائه شده است.

جدول ۶: بارهای عاملی و مقدار معناداری شاخص‌های فرهنگ بومی اسلامی محیط اقتصادی

مؤلفه	بارهای عاملی (ضرایب مسیر)	معناداری	نتیجه
نوع شغل و درآمد مناسب	۰/۹۲	۹/۹۱	تأیید
در معرض آسیب بودن زنان شاغل	۰/۴۱	-۱/۸۲	رد
استقلال مالی دختران و زنان	۰/۸۶	۴/۰۶	تأیید
وضعیت اقتصادی فرد	۰/۳۹	-۱/۳۴	رد
فقر مالی خانواده	۰/۹۱	۵/۹۱	تأیید
فعالیت مراکز خیریه	۰/۴۴	-۱/۷۷	رد

منبع: یافته‌های پژوهش

با توجه به جدول، بارهای عاملی ارائه شده برای تأثیر تمامی شاخص‌های فرهنگ بومی اسلامی محیط اقتصادی بر پیشگیری از جرم به جز شاخص‌های «در معرض آسیب بودن زنان شاغل»، «وضعیت اقتصادی فرد» و «فعالیت مراکز خیریه»، معنادار و مورد تأیید هستند؛ زیرا قدر مطلق مقدار معناداری t آنها تنها در مورد شاخص یاد شده بیشین کمتر از مقدار بحرانی t یعنی $۱/۹۶$ است. بنابراین شاخص‌های اقتصادی فوق تأثیر مثبت و معناداری از نظر جامعه آماری بر پیشگیری از جرائم کلان‌شهر قم دارند.

فرضیه فرعی ۳: فرهنگ بومی اسلامی محیط اجتماعی در شهر قم بر پیشگیری از جرائم تأثیر دارد.

در مدل مورد تأیید قرار گرفته، بارهای عاملی و مقدار معناداری مؤلفه فرهنگ بومی اسلامی محیط اجتماعی طبق جدول ۷ ارائه شده است.

جدول ۷: بارهای عاملی و مقدار معناداری مؤلفه محیط اجتماعی

نتیجه	معناداری	بارهای عاملی (ضرایب مسیر)	مؤلفه
تأیید	۲۳/۹۸	۰/۹۵	فرهنگ بومی اسلامی محیط اجتماعی

منبع: یافته‌های پژوهش

با توجه به جدول ۷، بارهای عاملی ارائه شده برای مؤلفه فرهنگ بومی اسلامی محیط اجتماعی، معنادار و مورد تأیید است. زیرا مقدار معناداری آن بیشتر از مقدار بحرانی t یعنی $1/96$ است، بنابراین فرهنگ بومی اسلامی محیط اجتماعی کلان‌شهر قم بر پیشگیری از جرائم تأثیر مثبت و معناداری دارد و فرضیه سوم پژوهش پذیرفته می‌شود. همچنین بارهای عاملی و مقدار معناداری شاخص‌های فرهنگ بومی اسلامی محیط اجتماعی در کلان‌شهر قم در جدول ۸ ارائه شده است.

جدول ۸: بارهای عاملی و مقدار معناداری شاخص‌های محیط اجتماعی

نتیجه	معناداری	بارهای عاملی (ضرایب مسیر)	مؤلفه
تأیید	۷/۲۱	۰/۷۶	ترویج فرهنگ بومی اسلامی
رد	-۱/۰۲	۰/۴۸	بهره‌گیری از فناوری‌ها و شبکه‌های اجتماعی بومی
رد	۱/۲۲	۰/۴۴	عوامل محیط بیرون و جامعه (دوستان، محیط کار، محیط درس و..)
تأیید	۱۷/۱۷	۰/۹۷	عوامل معنوی
تأیید	۱۲/۲۵	۰/۸۶	نهادهای آموزشی و مراکز دینی، فرهنگی
تأیید	۱۱/۴۹	۰/۸۲	دستورها و هنجارهای اجتماعی فرهنگ بومی اسلامی
تأیید	۱۸/۷۹	۰/۹۸	ارتباط مردم با اماکن متبرکه
تأیید	۸/۴۷	۰/۷۶	حوزه‌های علمیه و مراکز علوم دینی و وجود طلاب در بین مردم

منبع: یافته‌های پژوهش

با توجه به جدول ۸، بارهای عاملی ارائه شده برای تأثیر تمامی شاخص‌های فرهنگ بومی اسلامی محیط اجتماعی بر پیشگیری از جرم به جز شاخص‌های «بهره‌گیری از فناوری‌ها و

شبکه‌های اجتماعی بومی) و «عوامل محیط بیرون و جامعه (دوستان، محیط کار، محیط درس و...)» معنادار و مورد تأیید می‌باشند؛ زیرا قدر مطلق مقدار معناداری t آنها تنها در مورد شاخص یاد شده پیشین کمتر از مقدار بحرانی t یعنی $1/96$ است. بنابراین شاخص‌های محیط اجتماعی فوق تأثیر مثبت و معناداری از نظر جامعه آماری بر پیشگیری از جرائم کلان‌شهر قم دارند.

رتبه‌بندی مؤلفه‌ها

به منظور رتبه‌بندی هریک از مؤلفه‌های فرهنگ بومی اسلامی بر پیشگیری از جرائم نیز از بارهای عاملی محاسبه شده در تحلیل عاملی استفاده شده است. رتبه‌بندی حاصل در جدول ارائه شده است.

جدول ۹: رتبه‌بندی مؤلفه‌ها

رتبه	بارهای عاملی	مؤلفه
۲	۰/۹۱	فرهنگ بومی اسلامی محیط خانواده
۳	۰/۵۶	فرهنگ بومی اسلامی محیط اقتصادی
۱	۰/۹۵	فرهنگ بومی اسلامی محیط اجتماعی

منبع: یافته‌های پژوهش

با توجه به جدول ۹، فرهنگ بومی اسلامی اجتماعی در کلان‌شهر قم مهم‌ترین مؤلفه در پیشگیری از جرائم است.

نتیجه‌گیری

برای تبیین بهتر دستاوردهای پژوهش، براساس دسته‌بندی پرسش‌های مطرح شده در سه مؤلفه فرهنگ بومی اسلامی محیط خانواده، فرهنگ بومی اسلامی محیط اجتماعی و فرهنگ بومی اسلامی محیط اقتصادی، نتیجه‌گیری نیز براساس همان سه محور ارائه شده است.

تأثیر فرهنگ بومی اسلامی محیط خانواده بر پیشگیری از جرائم: براساس یافته‌های حاصل از مدل‌یابی معادلات ساختاری، فرهنگ بومی اسلامی محیط خانواده با بار عاملی $0/91$ تأثیر مثبت و معناداری بر پیشگیری از جرائم کلان‌شهر قم از نظر جامعه آماری مورد مطالعه دارد. همان‌گونه که از نتایج این پژوهش در مورد کلان‌شهر مقدس قم مشخص شده است، بارهای عاملی هریک از شاخص‌های محیط خانواده به‌عنوان موانع ایجاد جرائم در این شهر به یک میزان نبوده و متفاوت است و بنابراین تأثیرات متفاوتی بر پیشگیری از جرائم دارند. براین اساس، پنج شاخص از مؤلفه فرهنگ بومی خانواده، به‌عنوان عوامل مؤثر بر پیشگیری از جرم در کلان‌شهر قم شامل: رعایت

سنت‌های فرهنگی-بومی، رعایت سنت‌های فرهنگی-بومی، نقش فرهنگ سنتی مادران کلان‌شهر قم، پابندی خانواده‌ها به آموزه‌های دینی و آیین‌های مذهبی، سطح تحصیلات افراد خانواده‌ها شناسایی شدند. همچنین در میان این عوامل، بیشترین تأثیر مثبت مربوط به شاخص «رعایت سنت‌های فرهنگی-بومی» و کمترین تأثیر را نیز «نقش فرهنگ سنتی مادران شهر قم» دارند. نتایج این پژوهش با یافته‌های پژوهش بابایی و انصاری (۱۳۹۳) مطابقت و همسویی دارد. همچنان‌که به تقویت فرهنگ نهاد خانواده، تقویت فرهنگی دینی و اخلاق خانواده در پیشگیری از جرم تأکید شده است، در این پژوهش نیز میزان تأثیر مثبت فرهنگ خانواده بر پیشگیری از جرم با تأثیرگذاری بالایی تأیید شد.

تأثیر فرهنگ بومی اسلامی محیط اجتماعی بر پیشگیری از جرائم: براساس یافته‌های این تحقیق؛ امروزه انسان‌ها بیش از آنکه به خانواده‌ها وابسته باشند به محیط اطراف و اجتماع تعلق خاطر می‌یابند و نقش خانواده کمافی سابق نیست. منطقه بومی هر فرهنگی در قالب فرهنگ بومی خود دارای هویت مربوط به آن فرهنگ می‌باشد. فرهنگ بومی نیز به دلیل نام نهادن فرهنگ برای آن می‌تواند در ساختار درونی خود هویتی به افراد بدهد که از آن می‌توان به نام هویت بومی نام برد. هویت بومی برگرفته از فرهنگ بومی که دست کم می‌توان در بخش‌هایی تمایز بین آن با فرهنگ هم‌جوار را یافت. همچنین نتایج حاصل از تحلیل فرضیه سوم نشان داد که هر یک از شاخص‌های محیط اجتماعی کلان‌شهر قم به‌عنوان موانع ایجاد جرائم تأثیرات متفاوتی بر پیشگیری از جرائم دارند. بر این اساس، هفت شاخص از مؤلفه فرهنگ بومی اجتماعی، به‌عنوان عوامل مؤثر در پیشگیری از جرم در کلان‌شهر قم شامل؛ ترویج فرهنگ بومی این شهر عوامل محیط بیرون و جامعه (دوستان، محیط کار، محیط درس و...)، عوامل معنوی کلان‌شهر قم، نقش نهادهای آموزشی و مراکز دینی، فرهنگی، دستورها و هنجاری اجتماعی فرهنگ بومی کلان‌شهر قم، میزان ارتباط مردم با اماکن متبرکه نقش حوزه‌های علمیه و مراکز علوم دینی و وجود طلاب در بین مردم این شهر، شناسایی شدند. همچنین در میان عوامل مؤثر که بیشتر بیان شد، بیشترین تأثیر مثبت مربوط به شاخص «ارتباط مردم با اماکن متبرکه» به دست آمد. نتایج این پژوهش با نتایج تحقیقات شاه‌جهان‌پور (۱۳۹۶) و ملانی (۱۳۹۰) مطابقت و همسویی دارد. همچنان‌که در تحقیقات آنان به تقویت و افزایش مهارت‌های اجتماعی، تقویت ارزش‌ها و رفتارهای اجتماعی و اسلامی در محیط‌های اجتماعی در پیشگیری از جرم تأکید گردیده است، در این پژوهش نیز میزان تأثیر مثبت فرهنگ محیط و اجتماع بر پیشگیری از جرم با تأثیرگذاری بالایی تأیید گردید.

تأثیر فرهنگ بومی اسلامی محیط اقتصادی بر پیشگیری از جرائم: دومین عامل، اقتصاد و

مسائل کسب و کار است که براساس یافته‌های حاصل از مدل‌یابی معادلات ساختاری، با بار عاملی ۰/۵۶ تأثیر مثبت و معناداری بر پیشگیری از جرائم کلان‌شهر قم از نظر جامعه آماری مورد مطالعه دارد. درخصوص یافته بالا باید اظهار داشت که جرم عملی است که از سوی انسان‌ها در جامعه وقوع می‌یابد و چون نمی‌توان از تأثیر متقابل انسان و جامعه در یکدیگر اغماض کرد، ناچار باید برای اتخاذ سیاست کیفی صحیح به عوامل اقتصادی و اجتماعی توجه داشت؛ زیرا بسیاری از عوامل اجتماعی و اقتصادی از قبیل پایین بودن سطح معلومات و درآمدها، بی‌عدالتی در توزیع ثروت، تعلیم و تربیت اشتباه، معاشرت با بزهکاران و قاچاقچیان جنایتکار سبب می‌شود که افراد ساده‌لوح به تباهی کشیده و به راهی هدایت شوند که پایان آن زندان و محرومیت‌های اجتماعی است. از سوی دیگر وضع عادلانه توزیع و تقسیم ثروت، تعلیم و تربیت صحیح، روابط اجتماعی سالم و منظم و مهم‌تر از همه تعلیمات اخلاقی و مذهبی از مواردی هستند که مانع وقوع بسیاری از جرائم می‌شوند. همچنین نتایج حاصل از تحلیل فرضیه سوم نشان داد که هریک از شاخص‌های اقتصادی کلان‌شهر قم به‌عنوان موانع ایجاد جرائم تأثیرات متفاوتی بر پیشگیری از جرائم دارند. بر این اساس، سه شاخص شامل؛ داشتن شغل و درآمد مناسب، استقلال مالی دختران و زنان کلان-شهر قم از مؤلفه فرهنگ بومی اقتصادی، فرهنگ بومی کلان‌شهر قم در ممانعت از فقر مالی خانواده، به‌عنوان عوامل مؤثر بر پیشگیری از جرم شناسایی شدند. همچنین در میان عوامل مؤثر بالا، بیشترین تأثیر مثبت مربوط به شاخص «داشتن شغل و درآمد مناسب» و کمترین تأثیر را نیز «استقلال مالی دختران و زنان شهر قم» دارند. یافته‌های پژوهش حاضر با یافته‌های پژوهش بابایی و انصاری (۱۳۹۳) و عبداللهی (۱۳۹۲) مطابقت و همسویی دارد. همچنان‌که در تحقیقات آنان به تقویت هزینه‌ها و عوامل اقتصادی مؤثر بر پیشگیری از جرم تأکید گردیده است. در پژوهش حاضر نیز میزان تأثیر مثبت عوامل و شاخص‌های فرهنگ اقتصادی بر پیشگیری از جرم با تأثیرگذاری بالایی تأیید گردید.

به‌طور کلی آنچه در مورد فرهنگ کلان‌شهر مقدس قم اهمیت فراوان دارد، مسائل مذهبی و دینی موجود در فرهنگ بومی اسلامی آنها است. به عبارتی این فرهنگ بومی-مذهبی در متن جامعه همچنان ساری و جاری است. مذهب که ریشه در فطرت انسان دارد با توجه به تمام تقسیمات عوامل محیطی، رهنمودهایی ارائه داده است که در نگاه اول جنبه پیشگیری دارد و دیگر اینکه اگر کسی به هر دلیل، از وقوع جرم جلوگیری نکرد باید به روش‌های درمانی دین اسلام پناه برد. به طور مثال در بعد پیشگیری چون خانواده نقش ویژه‌ای در شکل‌گیری شخصیت بزهکار و مجرم ایفا می‌کند به‌گونه‌ای که پژوهش‌های متعدد ثابت کرده است وقتی فساد موجب بروز

اختلال در عمل طبیعی خانواده نسبت به طفل شود پس از مدتی شاهد بروز بزهکاری خواهیم بود. از این رو اسلام نقش خانواده را در به وجود آمدن یا نیامدن تبهکاری و انحراف در حالات و مراحل متفاوت بسیار مهم دانسته و توصیه‌های پیشگیرانه متعدد و ارزشمندی را به پیروان خود و سایر افراد بشریت برای بهسازی نسل بیان کرده است. از سوی دیگر فرهنگ و آموزه‌های فرهنگ دینی در محیط اجتماعی کلان‌شهر مقدس قم و شاخص‌های فرهنگ اقتصادی در فرهنگ بومی اسلامی به لحاظ سابقه طولانی در اتصال به آموزه‌های دینی و پیشرو بودن در ترویج ارزش‌های فرهنگ اصیل اسلامی، ظرفیت بالایی فرهنگی برای مهار و کاهش جرائم سرقت وجود دارد، که میزان تأثیر گذاری شاخص‌های آن در حوزه پیشگیری با درصد بالایی تأیید شد.

همچنین در مقایسه با نظریات اندیشمندان حوزه جامعه‌شناسی در رابطه با آسیب‌ها و جرائم اجتماعی می‌توان گفت، توسعه تعاملات و مناسبات اجتماعی در چارچوب فرهنگ بومی اسلامی، موجب می‌گردد، فضای یادگیری تدریجی از معاشرت فراوان با افراد بزهکار برابر نظر ساترلند^۱ به شدت کاهش یابد. وجود فرهنگ بومی اسلامی در محیط خانواده، میزان خودکنترلی و پایداری و تاب‌آوری کودکان و نوجوانان را در مقابل گروه‌های ناپه‌نچار به شدت افزایش می‌دهد. آن همبستگی اجتماعی که دورکیم^۲، عامل افزایش نظارت اجتماعی و کنترل آسیب‌ها و جرائم اجتماعی معرفی می‌نماید، وقتی این همبستگی اجتماعی در محیط فرهنگ بومی و اسلامی و براساس آموزه‌های دینی شکل می‌گیرد، اهداف ماورای این جهان و در افق جهان آخرت در فرد شکل می‌گیرد و لذا ایجاد این همبستگی اجتماعی در محور فرهنگ بومی اسلامی در کلان‌شهر مقدس قم، به‌رغم وجود کاستی‌های موجود در حوزه زندگی مدنی و شهری به‌ویژه در حاشیه‌های کلان‌شهر مقدس قم، لذت و زیبایی‌های زندگی شرافت‌مندانه و به دور از انحرافات و جرائم اجتماعی را در فرد و اجتماع تقویت می‌نماید.

پیشنهادها

الف) پیشنهادهای حوزه خانواده

۱. توجه به گسترش سنت‌های بومی و اسلامی خانواده در کلان‌شهر قم که برگرفته از فرهنگ ناب اسلامی (صله رحم، همکاری در کارها، تعاون، گذشت و ایثار، عشق و محبت و احترام و مانند آن) از طریق نهادهای دولتی، مردمی (مساجد)، آموزشی (بالا بودن سطح تحصیلات) و فرهنگی و حوزوی می‌تواند باعث پیشگیری از جرائم و مشکلات خانوادگی و فامیلی

1. Sutherland

2. Durkheim

(نزاع خانوادگی) شود. نقش فرهنگ‌سازی مادران به‌عنوان مربی تربیتی فرزند می‌تواند در کاهش جرائم مؤثرتر باشد؛

۲. به کارگیری برنامه‌های صدا و سیما و رسانه‌های جمعی با حمایت دولتی برای حذف فرهنگ‌های غلط (خانواده) و پیاده‌سازی سنت‌های فرهنگی صحیح بومی کلان‌شهر قم که برگرفته از فرهنگ ناب اسلامی و آموزه‌های دینی و آیین‌های مذهبی که موجب محکم شدن بنیان خانواده و پیشگیری از جرائم در جامعه و بین اعضای خانواده می‌شود؛

ب) پیشنهادهای حوزه اقتصادی

۱. گسترش سنت‌های فرهنگ اسلامی در حوزه‌های اقتصادی کلان‌شهر قم که برگرفته از فرهنگ ناب اسلامی (پشتکار، همکاری در کارها، تعاون، گذشت و ایثار، پرهیز از حرص و آز، وفای به عهد، اخلاص و مانند آن) از طریق نهادهای دولتی، مردمی (مساجد)، آموزشی (بالا بودن سطح تحصیلات) و فرهنگی و حوزوی می‌تواند باعث پیشگیری از جرائم و مشکلات اقتصادی می‌شود؛

۲. ترغیب، تشویق و ملزم کردن ادارات دولتی، شرکت‌های خصوصی، صنعتی، تولیدی با حمایت دولتی نسبت به استفاده از نیروهای (افراد، مهندسان، کارگران) بومی که منجر به رونق کسب و کار می‌شود و در کاهش جرم در کلان‌شهر قم بسیار مؤثر خواهد شد؛

ج) پیشنهادهای حوزه اجتماعی

۱. توسعه سنت‌های اجتماعی بومی و اسلامی در کلان‌شهر قم مبتنی بر فرهنگ ناب اسلامی (همدردی، انفاق، همکاری در کارها، گذشت و ایثار، احترام متقابل، وفای به عهد، اخلاص، امر به معروف و نهی از منکر، احیای ارزش‌ها و مانند آن) از طریق نهادهای دولتی، مردمی (مساجد)، فرهنگی و حوزوی نهادهای آموزشی، حوزه‌های علمیه و مراکز علوم دینی و طلاب مراکز مشاوره و کتابخانه‌ها؛

۲. تشویق رسانه‌های جمعی و شبکه‌های مختلف اجتماعی (فضاهای مجازی) در خصوص معرفی عوامل معنوی شهر قم، اماکن متبرکه (مسجد جمکران، بقعه امام‌زاده‌ها و حرم مطهر حضرت معصومه علیها‌السلام مراسم‌های مذهبی، برنامه‌های مساجد و مانند آن) به منظور پیاده‌سازی فرهنگ اجتماعی بومی و سنت‌های فرهنگی بومی کلان‌شهر قم؛

۳. برنامه‌ریزی و سازماندهی دقیق و حرفه‌ای آموزش‌های مدارس و مراکز آموزشی و دانشگاه‌ها مراکز فرهنگی با حمایت دولتی در کل برنامه نسبت به پیاده‌سازی فرهنگ بومی عوامل محیط بیرون و جامعه (دوستان، محیط کار، محیط علم و درس و مانند آن).

منابع

۱. آشوری، داریوش (۱۳۸۰)، تعریف‌ها و مفهومی فرهنگ، تهران: نشر آگاه.
۲. بابایی، محمدعلی و اسماعیل انصاری (۱۳۹۳، بهار)، «تحلیل اقتصادی پیشگیری از جرم»، مجله مطالعات حقوقی دانشگاه شیراز، ۶ (۱)، ص ۳۱-۶۰. قابل بازیابی از: http://jls.shirazu.ac.ir/article_2040.html
۳. بهار، مه‌ری و مریم فروغی (۱۳۹۷)، «واکاوی نقش خیریه‌ها در تولید و تداوم فقر زنانه»، فصلنامه زن در توسعه و سیاست، ۱۶ (۱)، ص ۲۷-۴۹.
۴. بیات، بهرام؛ جعفر شرافتی‌پور و نرگس عبدی (۱۳۸۷)، پیشگیری از جرم با تکیه بر رویکرد اجتماع محور، تهران: معاونت اجتماعی نیروی انتظامی.
۵. تودارو، مایکل (۱۳۶۹)، توسعه اقتصادی در جهان سوم، ترجمه غلامعلی فرجادی، چاپ دوم، تهران: سازمان برنامه و بودجه.
۶. توسلی، غلامعباس (۱۳۸۴)، جامعه‌شناسی شهری، تهران: انتشارات سمت.
۷. خسروی، شعیب؛ عیسی نجفی و الیاس نورایی (۱۳۹۷)، «تحلیل جایگاه فرهنگ عامه ایرانی در غزلیات بیدل دهلوی»، دوفصلنامه علمی-پژوهشی فرهنگ و ادبیات عامه، ۶ (۲۴)، ص ۱۱۷-۱۴۳. قابل بازیابی از: <http://cfl.modares.ac.ir/article-11-24548-fa.pdf>
۸. دوپویی، گزاویه (۱۳۷۴)، فرهنگ و توسعه، ترجمه فاطمه فرهانی و عبدالحمید زرین قلم؛ تهران: انتشارات یونسکو در ایران.
۹. ربانی، رسول (۱۳۸۷)، جامعه‌شناسی شهری، اصفهان: دانشگاه اصفهان.
۱۰. رجبعلیان، محمدرضا (۱۳۹۷)، «آسیب‌شناسی فرهنگی حضور مردم در مساجد تهران و ارائه راهکارها»، دوفصلنامه اسلام و علوم اجتماعی، ۱۰ (۲۰)، ص ۱۲۵-۱۳۹. قابل بازیابی از: http://soci.rihu.ac.ir/article_1511.html
۱۱. ستوده، هدایت اله (۱۳۸۶)، جامعه‌شناسی مسائل اجتماعی ایران، تهران: ندای آربانا.
۱۲. سخاوت، جعفر (۱۳۸۵)، جامعه‌شناسی انحرافات اجتماعی، چاپ سیزدهم، تهران: انتشارات دانشگاه پیام نور.

۱۳. سراوانی، حسین؛ منیژه عزتی رستگار؛ زهرا گلشنی خادم و رضا پوربهرام (۱۳۹۸)، «اخلاق مدرن، فرهنگ اسلامی و ارتباطات در دنیای مجازی»، فصلنامه مطالعات اسلامی، ۶ (۱۸)، ص ۵۵-۷۷. قابل بازیابی از: <https://www.magiran.com/paper/2027244>.
۱۴. سگالن، مارتین (۱۳۸۶)، جامعه‌شناسی تاریخی خانواده، ترجمه حمید الیاسی، چاپ سوم، تهران: نشر مرکز.
۱۵. شاه‌جهان‌پور، سعید (۱۳۹۶)، «نقش فرهنگ در پیشگیری از جرم»، فصلنامه علمی حقوقی قانون یار، ۴ (۴)، ص ۶۱-۷۲. قابل بازیابی از: <https://www.sid.ir/fa/journal/ViewPaper.aspx?id=313778>.
۱۶. عباچی، مریم (۱۳۸۸)، «پیشگیری از بزه‌دیدگی مکرر کودکان با تأکید بر نقش پلیس. پیشگیری از تکرار جرم و تکرار بزه‌دیدگی»، مجموعه مقالات ارائه شده در نخستین همایش ملی پیشگیری از جرم، تهران: مرکز تحقیقات کاربردی پلیس پیشگیری و معاونت تربیت و آموزش نیروی انتظامی.
۱۷. عبداللهی، پریسا (۱۳۹۲)، بررسی رابطه میان مصرف کالای فرهنگی با تمایل به ارتکاب جرم، گزارش منتشر نشده) دانشگاه آزاد اسلامی واحد شهرکرد.
۱۸. عسکری خانقاه، اصغر و محمدشریف کمالی (۱۳۸۴)، انسان‌شناسی عمومی، تهران: انتشارات سمت.
۱۹. عظیمی، حسین (۱۳۷۱)، مدارهای توسعه‌یافتگی در اقتصاد ایران، چاپ دوم، تهران: نشر نی.
۲۰. فاضلی، نعمت‌الله و محمد فاضلی (۱۳۷۶)، فرهنگ و توسعه؛ رهیافت مردم‌شناختی توسعه، تهران: وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی.
۲۱. قاسمی، حاکم و زهرا ناظری (۱۳۹۱)، «فرهنگ ایرانی در عصر جهانی شدن (مورد مطالعه فرهنگ نوروز)»، فصلنامه مطالعات فرهنگ-ارتباطات، ۱۳ (۱۹)، ص ۹۱-۱۱۲. قابل بازیابی از: http://www.jccs.ir/article_3365.html.
۲۲. مطهری، مرتضی (۱۳۸۵)، خدمات متقابل اسلام و ایران، تهران: انتشارات صدرا.
۲۳. ملائی، کامبیز (۱۳۹۰)، «نقش توانمندسازی فرهنگی در پیشگیری از آسیب‌های اجتماعی»، فصلنامه محقق، سال دوم، شماره چهارم.
۲۴. ممتاز، فریده (۱۳۸۱)، انحرافات اجتماعی و نظریه‌ها و دیدگاه‌ها، چاپ اول، تهران: شرکت سهامی انتشار.
۲۵. موسوی خمینی، سیدروح‌الله (۱۳۶۳)، صحیفه نور، تهران: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی رحمته‌الله علیه.

۲۶. نجفی ابرندآبادی، علی حسین (۱۳۸۳)، مباحثی در علوم جنایی (تقریرات درس جرم‌شناسی مقاطع دکتری و کارشناسی ارشد). مجموعه دو جلدی به کوشش شهرام ابراهیمی.
۲۷. نظریور، محمدنقی (۱۳۸۹)، «گستره اثرگذاری فرهنگ اسلامی بر توسعه اقتصادی»، فصلنامه اقتصاد اسلامی، ۱۰(۳۸)، ص ۱۷۵-۲۰۰.
۲۸. نیازپور، امیرحسین (۱۳۸۳)، «حقوق پیشگیری از بزهکاری در ایران»، مجله حقوقی دادگستری، (۴۸ و ۴۹)، ص ۱۶۹-۲۲۶. قابل بازیابی از: <https://www.noormags.ir/view/fa/articlepage/484554>
- همتی، عباس (۱۳۹۲)، بررسی نقش فرهنگ شهروندی در کاهش تمایل به ارتکاب جرم، گزارش منتشر نشده) دانشگاه آزاد اسلامی واحد شهرکرد.
29. Arlacchi, P. (2017), *Culture conflict and crime: A global perspective*. In *Migration, Culture Conflict and Crime* (pp. 13-21), Routledge.
30. Exner-Cortens, D., Wells, L., Lee, L., & Spiric, V. (2019), Building a culture of intimate partner violence prevention in Alberta, Canada through the promotion of healthy youth relationships. *Prevention science*, 1-10.
31. Fixsen, D., Blase, K., Metz, A., & Van Dyke, M. (2013), Statewide implementation of evidence-based programs. *Exceptional Children*, 79 (2), 213-230.
32. Giddens, Anthony. (1989), *Central Problems in Social Theory: Action, Structure and Contradiction in Social Analysis*, London.
33. Gussen R, (1991), *Applied Criminology*, Translated by Mehdinia, First Edit, Tehran Publication.
34. Hughes, G. (1996), *The politics of criminological research*. In R. Sapsford (ed.), *Researching Crime and Criminal Justice*. Milton Keynes: Open University Press.
35. Marzbali, M. H., Abdullah, A., & Tilaki, M. J. M. (2019), Crime prevention through Environmental Design (CPTED) in Malaysia: *Development of a tool to measure CPTED implementation in residential settings*. In *Rebuilding Crime Prevention Through Environmental Design* (pp. 153-183), Routledge.
36. Taylor, L. Walton, P and Young, J (1973), *Critical Criminology*, London: Routledge and Kegan Paul.
37. Tio, A. (1998), *Deviant Behavior*, New York: Addison Wesley Longman Inc.